

ERDÉLYI MÚZEUM

XVI. kötet.

1899.

IV. füzet.

Reviczky Gyula szerelmi költészete.

I.

Madách ember tragediájának utolsó jelenetében Ádám e szavaira: Csak az a vég! — csak azt tudnám feledni! az úr e fenséges gondolattal felel: Mondottam ember: küzdj és bízva bízzál! Annyi sikertelen küzdés, annyi hasztalan harez után, annyi keserű kiábrándulás után: az úr nem kutatásra, hanem csak küzdésre utasítja Ádámot, mert karja erős, szíve emelkedett, keressen vigasztaló megnyugvást a munkában, a küzdésben; ebben keresse s találja boldogságát, mert a küzdés, a munka fölemel, kielégít — s boldogít. E magasztos eszme nyer kifejezést Reviczky egyik gyönyörű költeményében: A küzdelemben. Az első versszak a duzzadó ifjúság, az álmában még nem esalódott, keserűséget nem tapasztalt ifjúság hangja, azé az ifjúságé, mely előtt ott az egész élet rózsás ábrándjaival, vérmes reményeivel: excelsior, itt minden a tied! A második szak megnevezi a czélt: a dicsőség, az ifjúság — e mindent jelentő szó — s pedig örök ifjúság, a lélek ifjúsága, melyért való küzdelemben esüggedni bárgyúság; a harmadik szak az associatio alapján szépen fűződik e szóhoz: esüggedés, mely bút, könnyeket szül, de a búfelhő, könnyár az ifjúságnál csak virágmagokra hull, csak virágot nevel, dalt termel, s az álom, a phantasia, e bánat felhő áztatta magból kelt virágokból szövi a koszorút; a negyedik szakban már a tapasztalás hangja zendül meg, de nem keserű, fanyar hangon, a világ — az ő egészében — szívében megmaradt bűvös, lelkesítő eszme körnek, ideálnak, bár maga a valóság elérhetetlen, a vég — istentitok, de érte küzdeni, munkálni gyönyör: excelsior, a küzdelem gyönyör. E fölemelő gondolattal végződik e szép költemény s valóban meglepő, hogy aki ily szépen zengi: a küzdelem gyönyör, hogyan fejlődhetett irodalmunkban a *quietismus* dalnokává, hogyan lehetett ábrándvilága korán fakóvá, reménye összetört hajóvá, hogyan zendülhetett meg lantján oly megkapó akkordokban a lemondás búja, a néma hervadás:

Vágy, szenvedély bevonja szárnyát,
 Dalaim immár csendesek:
 Bennük csak néha-néha zendül
 Egy álom, egy emlékezet; —

hogyan találhatta meg a kiábrándító valót az, aki a világot bűvös,
 fényes eszmekörnek ismerte:

Tengődve élek a rideg valóban,
 Mióta lelkemet nem áltatom

mert:

Nem akarok újra élni,
 Nem kívánok visszatérni
 Sem az égbe, sem a földre,
 Csak *aludni mindörökre!*

II.

A Magány költőjének költeményei magukban foglalják Reviczky életét. Minden művésznek sajátos jellemét alaphangulata s képzetműködése adja meg; a kedélyi alaphangulatot az egyén fizikuma s életkörülményei szülik. A magány, az elhagyottság szegődött bölcsőjéhez, borongó árnyat vetve csecsemő korára, dajkadalának refrainje volt: ninesen apád, ninesen anyád! anyját akkor veszté el, mikor még nem is ismerte, mikor a legnagyobb szüksége volt volna az édes anyai szeretet jótékony melegére; édes anyja emlékéből csak szomorú ravatala él lelbében:

Nekem úgy tetszik, hogy csak egyszer,
 Fehér ruhában láttam őt,
 A lemenő nap fény sugarára
 Reszketett ajkán, zárt szemén
 Apám ott állt a ravatalnál.
 És velem együtt sírt szegény;

anyai örökségéből is csak egy imakönyv maradt

Aranykötésű imakönyvet
 Hagyott rám örökül anyám.

Apja pazar, könnyelmű életét élt, gyermekét rokonaira bízta, majd fiának anyai örökségét is elharácsolta, miért „Reviczky Gyula kénytelen volt az élethez való igényeit s családi gőgjét felszító nevelés (?) után egész életén át nyomorral küzdeni“ (Koroda P.); atyja másodszor is megnősült; nőül vett egy varrólányt; mostohája körében

töltött első estéjét maga írja le az Apai örökségben: a nyomor látása, a szülői szeretetnek hiánya szótlanná tették a 10 éves gyermeket, a szülői ház keserű emlékekkel vésődött érzékeny szívébe:

Szidott, gyűlölt, haraggal néze rám,
Nagy dáma volt s kevély a mostohám
Én egyebet sem láttam, mint halált:
Apám, anyám korán a sírba szállt

sohajt föl Árva fiú ez. költeményében. Valóban rövid élete alig-alig derült, folytonosan borongó, szomorú.

A középiskolát Pozsonyban végezte; atyja, ki bárónak tartotta magát, ezen időben a Reviczky család különféle perei s egyezkedései útján, vagyonhoz jutva Bécsbe költözött, „fiát Pozsonyban hagyta, két szobás utcza lakást fogadott neki a Hosszú utczában és ellátta oly hópénzzel, melyből egy diák fényesen megélhet. Gyula teljes szabadságot élvezett, színházba járt, szivarozó estélyeket rendezett s bámultatta magát iskolatársai által“. Ezen atyai(?) nevelés, mely a fiúban csak helytelen vágyakat ébresztett, nagyzást nevelt, csakhamar véget ért. Reviczky Kálmán pénze fogytán rokonaira bízta fiát, Gyulát 7. s 8. osztályú korában; élete külső körülményeinek ezen ellentétei keserű nyomokat hagytak lelkében, izgatottságban tartották idegrendszerét; igaz, hogy tudományoszomja, az irodalom-szeretete — társaitól is buzdítva — a különbözőbb ágakkal való foglalkozásra hevítette, tanulmányozta a franczia, a német költői s prózai írókat, a magyar irodalmat, írt verseket, de e foglalkozásai közben még inkább érezte elhagyatottságának keserűségét, mely végtelenné fokozódott, midőn közvetlenül az érettségi vizsgálat letévése után értesítették atyja haláláról s a mindentől megfosztott ifjú, kinek a multból csak előkelő származásának emlékei s összeköttetései maradtak meg s csak növelték egyéni érzékenységét, kénytelen volt nevelőnek menni.

Pozsonyi életére vonatkozik „A pozsonyi ligetben“ című kedves költeménye, az egyéni s elevenítő asszociációnak terméke; az emlék suggestiv hatása alatt az egyes külső kapcsolatban levő elemek: liget, fa, út, pad, egy-egy jel abból az eltűnt paradicsomból, melynek neve soha fel nem támadó ifjúság az ő külön történetű belső világából saját színezetű érzéseket keltenek s amit lát a maga életére, pályájára vonatkoztatja s egyéni képzetvilágának megfelelő

érzéssel, cselekedettel ruházta föl a természeti tárgyakat: a virágok, a lombok összesűgnak: ismerem; a hasonlító asszociációk alapján mily szépen nevezi szerelmét drága hajnalnak s pozsonyi első szerelmét e hajnal első sugarának, mely bevilágított örömtelen szívébe; majd az elevenítő asszociáció útján kérdi:

Mit súgnak a virágok?
Csitt, csitt, a lomb miről regél?

s felel az egyéni asszociáció alapján saját képzetvilágát feltüntetető szavakkal, melyekben csendes fájdalommal vesz búcsút emlékeitől:

Ah álom, álom, álom,
Szép ligetem virulj csak
S te szív, álmodd a multat
Még egyszer át s légy csöndesen.

s melyek a mulandóság, a quietismus szomorú képzetét fejezik ki. 1874-ben nevelővé lett, ekkor gazdag könyvtár állt ugyan rendelkezésére, szorgalmasan tanult, bűvárokodott, de nőttön-nőtt dicsőségvágya is — és annál mélyebben érezte elhagyatottságát, tehetetlenségét s erősödött szervéző központjának betegsége, melancholiája; e napokra emlékszik Margithoz című gyönyörű költeményében. Margit látása mint suggestiv tényező megindítja a képzetműködést, visszazáll lelke ifjúsága idejére, melyet a hasonlító kapcsolás útján oly találóan elevenít meg e néhány szóval, melyek jellemzetesebbek bármily hosszú leírásnál:

Bokra zöldül, tája kékül
Tavaszi világnak;

majd az emlékek egész sorát említi, magukban véve semmiségek, de egy ifjú szívnek megnyit jelentenek, mily alkalmas megindítói a képszövének, ábrándnak, de nem tud szabadúlni az egyéni asszociáció képeitől: visszatér saját lelkére, saját állapotára, csalódására:

A hol járok, a mit érzek,
Óh, beh más, beh más ma!

Mennyi szépség ömlik el hasonlító asszociációiban: életét hervadó ős-
höz hasonlítja, melyben Margit, mint kései virág nyit:

S elnézlek, mint őszi tájon
Kései virágot.

Az édes mult csak a fájó jelen sötét színein szűrődik át.

1874. év őszétől kezdve, midőn Pestre ment, élete a csalódások s nyomor folytonos láncolata, mert az a lángoló ambíció, majd

az a lázas nyugtalanság, melylyel kenyeret keres, csak keserves csalódásokat szült, — csak 1875/77. évben áll be nyomorában, de nem sovárgó vágyában, némi szünet, mert e két évet Dettán tölté nevelőködvé, hol először esendült meg igazi hangokon szerelmi lirája. Dettán írta — pesti nyomorára emlékezve — Sátán költőitlen hangú költeményét, majd az Osztályrészemet, melynek 2. s 5-ik gyönyörű szaka szerint:

Sugártalan, ködös napokba',
 Ha rám borúl az éjek éje;
 Fölhangzik édesen zokogva
 A dal vigasztaló zenéje.
 Ez tár elém egy szebb világot,
 S ha lelkem errül álmodik:
 A köny, a kin, a vér, az átok
 Hallelujává változik

 Borongás, üdvösség, ígézet
 Körülzsong lágyan, édesen;
 S mit suttogásukból megértek,
 Merengő, méla dal leszen.

A lirában, a dalban keresi vigaszát; ez elvonulásban erősödött meg költői ereje s vett határozott irányt a lira felé; az ifjúság duzzadó ereje s ambíciója nyugtalanul úzte, fokozta költői munkásságát, de azért számottevő önmunkásságot is fejtett ki, szorgalmasan tanult, olvasott, úgy hogy ezek alapján, mint Korodához írt levelében írja: „Mindenki mást jószolt belőlem. Vadnai esztetikust, Büttner Lina novellistát, te lirikust, én magam csupán drámaírói sikerekről ábrándozom“. Epedő vágy, sötét merengés közt mult örömtelen ifjúsága, hisz neki a napban is homály van, ahol ő jár, ott nem ragyog, de azért nem panaszolja föl a világnak, csak jó anyja szellemének, hogy mily kopár volt ifjúsága s mennyi bánat szállott rá.

1874-ben visszatér Pestre; az elkeseredés, a bű, a nyomor iskolája vár rá, bármerre fordul, mindenütt meghiusúl reménye, bár élete nyarát úgy üdvözli, amely őt új tette, harcra hívja, mert a küzdelem gyönyör, élet:

Te vagy a harc, a tett, az élet!

 Tavasz felejttem vágyid', álmid,
 A szélbe szórom ibolyáid,
 Sugaras nyár, köszöntelek!

életkörülményei s bús, beteges ellenmondásoktól gyötört lelke gyümölestelenné tette férfikorát; küzdött a nyomorral, a közönnyel, félreértéssel, saját búbanatában örökösen bánatosnak látja a világot; a világ, az élet csak setét oldaláról tűnik föl:

Ragyoghat a nap az égen
Te sötétben, feketében
Látsz mindent, ha bánatod van

mert a föld:

Csak saját magadnak képe, mása.

Midőn már megbékült vele a sors: anyagilag kedvezőbb helyzetbe jutott; midőn már kezdték magasztalni a magány költőjét; midőn beleízelt a dicsőség édességibe, midőn már nem az elnyugvás, nem halálvágy hatotta át szívét:

Ah szárny s nem koporsó kell,
Szívem kitárul, már emelkedem
Eszmények, vágyak, foszladozó remények
Még egyszer nektek, általatok élek;

midőn szíve is megtalálta az igaz nőt:

. . . mint a balsam, mint a harmat
Üdít, gyógyít a szende nő;

midőn az életvágy minden kis jelenségben megtalálta a vigasztalót, fölemelőt, hisz minden csupa sugár, fény, semmi árnyék, s esengve könyörög:

. . . . Óh, ne még, ne még
. . . . óh a sír setét:

férfi kora küszöbén sorvasztó betegségnek lesz áldozata.

III.

Minden művésznak sajátos jellemét kedélyének alaphangulata s képzetműködése adja; a kedélyi alaphangulatnak oka pedig az egyén életkörülményei s fizikuma. A költő csak akkor teremthet igazán nagyot, ha a természeti suggestió saját egyéni alaphangulatának megfelelő hangulatba, érzelmi körbe emeli; a valódi költő poézise sohasem adhat egyebet, mint a költő egyéni hangulati világát: örömét, bánatát, reményeit, esalódásait: teljes életét; de erre csak az a költő képes, kiben meg van az eredetiség s szívének dobbanásával fakad fel ajkán a dal égi zenéje.

Reviczky kedélyének alaphangulatát, sötét, bánatos, borongó, fájó, merengő, reflektáló színét életkörülményei s fizikuma okozták; édes anyjának elvesztése, az édes anyai, majd az apai gondoskodás nélkülözése, a mostohának bánásmódja, nagyzó nevelés, majd ismét a teljes vagyontalanság — mint előkelő család tagja kénytelen volt nevelősködni, — majd a vágyak, az ambíció, a kenyérkeresés gondjai, keserű esalódásai: vagyis idegrendszerének folytonos egy irányú izgatottsága, határozott nyomokat hagytak testi fizikumában s így egyéni alaphangulatában. A hangulat fiziologiailag nem egyéb, mint az érzékszervi izgalmak s a szervérző központok izgalmainak kölesön hatása; a szervérző központok gyakori vagy állandó, egyirányú izgatása lényeges változásokat okoz az egyén hangulatában, kedélyében, kitörülhetetlen bélyeget nyom rá az egyén életkörülményei szerint; így Reviczkynél az említett életkörülmények s ezek fiziologiai visszahatása okozták Reviczky borongó, bánatos, epedő, fájó melancholikus természetét, úgy hogy külső ok nélkül szervérző központjainak egyirányú izgatottsága, tonusa s így már-már kóros állapota miatt kedélyében bánatos, fájdalmas hangulat támadt, anyira, hogy az öröm a derűtség tényezőinek behatásakor is a bánat s fájdalom szervérzetei uralkodnak; világosan tanúskodnak erről versei: az az emésztő sovárgás, legyőzhetetlen búsongás, szomorúság, bánat, melytől nem tud szabadúlni, mely bűvös erővel tartja e neki kedves bilinesekben, tanusítja, hogy szervérző központjai kóros izgalomban vannak s gyakran elegendő külső behatás nélkül a búsongás, bánatérzetei gyötrik.

A szerencsétlenség, csapások megváltoztatták egyéni fizikumát, mert ezen életkörülményeiből származó érzéki benyomások miatt szervérző központjaiban ezek gyakori s egyirányú hangoltsága miatt csak a bánat hangulat reflexei rezdültek meg s így állandóvá tették bánatos, borongó alaphangulatát. A bánat ugyanis a motorikus izmok ernyedését s a vasomotorikus izmok állandó feszülését okozza; a vasomotorikus zavarok idegrendszerbeli s érrendszerbeli zavarokat idéznek elő; az érrendszer neurovascularis összefüggésben van az idegrendszerrel, ezen összefüggés alapján az idegrendszer izgalmai visszahatnak az érrendszerre, a vérkeringésre; az érrendszer az egész test sejtjeinek tápláló rendszere s így az idegizgalom hat az egész test sejtjeinek tápláló rendszerére: az összes életműködések fokozására vagy csökkenésére. Így magyarázható, hogy Reviczkynél

a csapások, mint külső benyomások, érzéki izgalmak vasomotorikus zavarokat idéztek elő, melyek a neurovascularis úton hatva az egész vérkeringésre, összehúzták, megszűkítették az ütő erek nyúlékony falú ágait; a vérerek szűkülésével csökkent a véráramlat, kevesebb tápláló anyag jutott az élő szövetekbe, csökkenés állott be az életműködésben, vagyis az őt ért sok rossz hírtől okozott érzéki izgalom bejutott az agykéregbe, itt beleakadt a régi képkapcsolatokba, ellenkező képeket keltve az ifjúság, a remény, a kiszínezett jövő képeivel, megakasztotta az agy működését s így agybeli érszűkülést, érverés-s lélegzés-lassudást, a szív működés csökkenését okozta, s bizonyos elméleti s kedélybeli fáradtság támadt; az agyműködés csökkenése az izmok működésének csökkenését, környéki érszűkülését, általános vértelenséget okozott, ennek a vérkeringésbeli zavarnak érzete, az életműködések csökkenésének megérzése a szervérző központokban mint levertség, mint nehéz érzet jelentkezett, s kedélyhangulati csökkenést, szomorúságot, fájdalmat okozott; a testi működések ezen általános csökkenése lelki fáradást idézett s okozta a nyugalomvágyat s tette Reviczkyt a quietismus költőjévé.

Ez az egyéni hangulat, párosúlva sajátos képzetvilágával, alkotja Reviczky költői egyéniségét. S pedig, minthogy szervérző központjai egy irányú izgalma miatt még a vígság, az öröm tényezőinek behatásaihoz saját idegrendszerén alapuló érzelme — hangulati velejárója — a borongás, a búsongás társúl s minthogy gyakran elegendő külső behatás nélkül is a borongás, fájdalom érzetei gyöttrik: melancholikus egyéniség.

S részben e melancholikus természet miatt, a melynek következtében minden erősebben izgatja őt, s részben a művészi tehetség főtenyezője, finom, érzékeny impressionista idegalkata miatt, a melyet az is meghat, mi másra semmi hatással sincs: egyetlen, kis érzéki benyomás, egy mosoly, egy szó, vagy ezek elmaradása, egy tekintet, melyek a nem impressionista természetet hidegen hagyják, nála természeti suggestiót képez s dal csendül fel, amint vallja *Propria laus*-ában:

Örömré, búra oly fogékony
Szívem, hogy megrezdíti minden
S mint érzékeny, művészi mérleg
A porszemtől is félrebillen.
Mégvérez gyöngé túsúrás is;

Kis szikrától is lánggal égek
 És örömömnek, bánatomnak
 Okai gyakran semmiségek.

Ezekben találjuk Reviczky egyéni alaphangulatát; melancholiájának s impressionista idegalkatának természetes következménye: lelke örökös nyugtalansága, mely:

Se rózsák közt, puha párnán,
 Sem az inség szalmaágyán
 Megpihenni nem tudott; —

örökös háborgása:

Megunok mindent, mi enyém lett
 Csak vágyam nem pihen soha;

az az örök lecsilapíthatatlan, emésztő vágy, melynek nincs határozott oka, célja; ezen alaphangulatból magyarázható meg képzetvilága, ennek sajátos, egyirányú természete; bánatos, búsongó hangulatából érthető, hogy képzetvilágát az ifjúság eltűnésének, a mulandóságnak, a csendes lemondásnak, a néma elmúlásnak, a magánynak, elhagyatottságnak szomorú gondolatai alkotják.

E melancholikus s finom impressionista természet bizonyos beteges állapotot jelez ugyan, de egyúttal nála az a leggyengédebb érzelmeknek, a legszebb reflexióknak termő talaja s így azok a keserű könnyek, miket nála igazi vagy képzelt ok szűlt, ránk nézve a költészetnek igen gyakran drága gyöngyeivé váltak; lettek; azok közül való, akiknek, mint Petrarca mondja, jól esik, ha sírnak, kiknek kedves e bánatos melancholia, kik Leopardival együtt sóhajtják:

És mégis jól esik, gondolni búmra
 S számlálnom idejét, óh milyen édes
 Az ifjúságban, melyben a remény
 Még hosszú s kurta az emlékezés,
 A multakat fel-felidézni olykor,
 Bár búsak, és bár gyászuk egyre tart.

IV.

A költői alkotás, a mű nem egyéb mint az egyéniségnek megfelelő képzetkapcsolás, mely az általánosan ismert, megállandósult képzetkapcsolatokat nem nélkülözheti; minél nagyobb valakiben a képzetkészlet, annál jobban színezi, festi a kép érzéki benyomását s hangulatát készletéből vett kapcsolati elemekkel. A művészi fantáziát

tevékenységre indítja, alkotásra serkenti a suggestio; a quantitative — tanulmány s tapasztalás — s a qualitative, az életkörülmények s egyéni természet szerint alakult képzetvilágot megindítja a természeti suggestio valamely érzéki benyomás vagy emlék, — melyhez hozzájárul az egyéniség szerint a hangulati velejáró, s az egyéni alaphangulatnak megfelelő hangulatba ringatja a művészt s működésre serkenti a fantaziának alakító, alkotó, kiegészítő, hasonlító, elevenítő tevékenységét.

Reviczky képzetvilágát az örömtelenség, az elmulás, az elhagyatottság, a hervadás, a pusztulás, a halál képei alkotják, ezen képek beleszövődnek az általános képkapcsolatokba s ömlik el rajtuk s így alkotásain a fájó, borongós s bánatos hangulat. Így értethetjük meg Reviczky poézisét s találhatunk benne éppen a művészi suggestio alapján esztetikai gyönyört.

A kötet első ciklusa Első szerelem címet visel s kilenc hangulatos, lágy zenéjű dalt tartalmaz; e dalok korát, jellemét maga mondja el a VI. dalban „Ah elvirúlt, ah elvirúlt a szív bimbókora“; s az első rész mottójában:

Bübbajos emlék, édes álom
Szállt át merengő lelkemen.

S valóban nem a szerelem közvetlen hangja zendült meg e dalokban, hanem az emlékezet színes üvegén átszűrődött ábrándok, gondolatok; nem is hathatta még át szívét az igazi szerelem mély szenvedelme, hanem az az ifjúkori ábránd, midőn még nem a nőt szeretjük, hanem csak azokat a tárgytalan, céltalan ábrándokat, mik egy ifjú lányhoz fűződnek. A hat első dal csaknem minden sorával tanúskodik, hogy emlékeiből írta meg ez ábrándokat s nem az akkor érzett érzelemnek adott hangokat, mert ez esetben e szerelem, ez édes és gyötrelmes szenvedély termékei színesebbek, illatozóbbak volnának, vagy saját szavaival jellemezve:

. . . virág, illat híján
Hiába szép, mégis csak — tulipán

szárított virágok, azért látjuk, hogy majd minden egyes dal tartalmát keserű esalódásoknak, csendes lemondásnak megillető hangjával, kedélyének alapszínével, mélasággal vonja be:

Sütkérezem elálmodozva
 A bágyadt, őszi napon,
 Lelkembe' nincs virág, verőfény,
 Csak harvadt néma fájdalom,
 Tévedt madárként egy-egy emlék
 Repül át néha szívemen
 S szelíden, könnyeimet áldva
 Te újra megjelenesz nekem.

A VIII. számú dal első szerelmének elmulásáról zeng szemre-hányó hangon, belevegyülő daccezal; ugyane dal 4. számának második szakában az associationnak sajátos szépségével találkozunk, mert a képzetműködést nem az indítja meg, ami van (miket egymás mellett tapasztalt) hanem a mi nincs; nincs meg a régi környezet s így nem ismer rá régi ábrándképére:

Nem az a vágy ég szíveinkben,
 Nem az a nap az égen.
 Nem az a május nyit virágot,
 Nem, nem ismerlek én sem!

Az első kötetben a második részt az Emma ciklus képezi. E ciklus II. dalában Emmát hideg szoborhoz hasonlítja; szoborarcot talál, melyen nincs meg a kedély derűje, de igéző szemei, csodás mosolya ellenállhatatlanul vonzzák, bűvölik, érzi a szerelem hatalmát, de küzd ellene; a III. dalban már érzi a szerelem édes mérgét, sejtí, hogy szerelme boldogtalan lesz, érzi a szerelmi láznak, mely fokozza a vér hevét, a költői lélek hevülését, ihletét, kínzó hatását is, anyival inkább, minthogy szervéző központjának beteges állapota miatt nincs reménye; a derűltség, az öröm, csak fájdalom, szenvedés forrásaivá lesznek:

Epedve vártalak, s hogy ime
 Valóság lett a képzelet:
 Feljajdulok: nem ezt akartam!
 Óh! mért találkozám veled!

A IV. dalban reménye teljesüléséről zeng; annyi küzdelem, mellőztetés után talált egy lényt, aki megérté őt, kinek szívéből a viszont-szerelm boldogító hatása árad rá, de azért egy szóval sem emlékezik meg szerelméről, hanem annak — Halm Frigyes 40-es években híressé vált költeménye „Mi a szerelem“ szerint:

És vaj' mikor leggazdagabb?
Ha jót tehet veled" —

egyik legkiválóbb tulajdonságáról: a jóságáról:

Jóságod enyhe napvilága
Keresztüljárta bánatom,
S verőfényes, derült napokról
Megint, megint álmodhatom!

A VI. dal szerint, rá nézve a báléjek öröme csak annyi, hogy kedvese mellett lehet, hogy hallhatja annak hangját, láthatja üdvözítő mosolyát; ezen érzelmét az igaz szenvedély hangján zengi, az ódai emelkedés lángoló hevületével emelkedik a 5-ik szak két első soráig, midőn fényes egéből lezuhanva, kízó féltékenységében tapasztalja, hogy imádottja is csak — nő.

A VII. dal részletező előadásával híven tolmácsolja a boldogok lelki állapotát, kik boldogságukban mindenkit boldognak óhajtanak látni.

VIII. A tavasz kedves élettüneteményeinek szemlélete, mint érzéki benyomás, Reviczky hangolt, még pedig egyoldalúan hangolt állapotának megfelelő izgalomba hozza szervérző középpontjait; a szervérző középpontok complex izgalma adja a benyomás kellemes hangulatát; e kellemes hangulat agybeli értágulást, vérbőséget, fokozott életműködést, majd élénk képkapcsolás folyamatot fejleszt, megindítja a képzetműködést; a megindult képzetműködés Reviczky relativ képzetvilága szerint, mely teljesen Emmával van elfoglalva, Emmára vonatkozólag megállandósult relativ kapcsolatok alapján egészen sajátos irányban halad, vagyis az egymás után feltűnő tavaszi tünetemények mindegyikében Emma iránt érzett szerelmét látja megvalósulva, minden érzéki jel hangulati velejárója s egyénisége szerint Emmára vonatkozó képeket idéz föl. Az első szakban a szerelem ébredését, melyet közvetlenül, egyenes úton a nyelv megfelelően éppen nem tud kifejezni, hasonlatokban, a tavasz első tüneteményeiben igen találó finomsággal, gyengédséggel jeleníti meg képzetünk előtt, hisz maga a tavasz a szerelem érzéki jele, mint Halm is írja említett művében:

S mely tájról jó a Szerelem?
Ő jó mint a tavasz.

A II. szakban a szerelem felhőtlen fényes egeről zeng, midőn a lélek boldogsága csak dalt fakaszt; titkos, édes vágyával az erdőhöz fordul, a melynek kiváló suggestiv hatása van az impressionista lelkekre: az a mindent mondó sugás-bugás, rejtelmes sugdosás, titkozatosan ugyan, de megnyugtatólag válaszol vágyára, mert hisz az elevenítő kapesolás szerint az erdő is csak úgy érez, mint Reviczky egyéni képzetvilága s érzései alapján képzelet; s e két sorban:

Mikor a fecskének susogja
Valami: Építsd fészkedet,

mily találó képét adja a szerelem viszonzásának, a viszonzott szerelemnek, az igen szónak. A III. szak gyönyörű hasonlító asszociációban fejezi ki a szerelem boldogító hatalmát, mely csak mézet, rózsát termel; az egyszerűségnek s gyengédségnek mily szépségével találkozunk e két sorban:

Mikor minden Perez azt susogja:
A tovatütnél szebb leszek.

A IV. szak folytatja a hasonlító asszociációkat; e szak második felében van e szép költemény alapeszméje; az első szak tartalma a remény, a II-iké a vágy, III. s IV.-ké a boldogság. Az egész szép költeményen az epedő, az álmadozó szelídség rezeg, de e vágyó susogáson átrendül az égő szenvedély reszkető hangja; az egész mű a boldogságnak mint egy ellehelt sohajtása, de melyben a még mindig reménytelen szerelemnek mélabús rezgései érezhetők; alig-alig van irodalmukban ily szép költemény, mely a költői nyelv szépségeivel a természet adta jeleknek oly finom vonatkozásait tüntetné föl, mint Reviczkynek e költeménye.

IX. dal. Az eszme, az érzés örök igazsága, a kép, a hang közvetlensége adja e mű szépségét, a mely pazar színezésű, ragyogó színű nyelven a lélekvándorlás tanát zengi; a hasonlító asszociációkat, a költői nyelvnek e kiváló szépségeit, melyekkel egyedül lehet megörökíteni azokat a finom, gyengéd hangulatokat, melyeket a köznap nyelvvel megközelítőleg sem tudunk kifejezni, gyönyörűen alkalmazza az 5-ik szakban a lelkét egészen átható szerelem hangulatának festésére:

Ha te rózsá voltál, én a harmat,
Gerliczének én voltam a fészked;

Hullám voltál s én a hattyu rajtad.
 A szivárvány egyik fele én
 S te a másik, fent az ég ivén!

oly szép szak, mely páratlan az érzés, a kép, a hang közvetlenségére nézve.

A 11. dal teljesen ritmustalan; a 12. dal melancholikus természetéről tanúskodik; boldogsága nagyságában kétség szállja meg; álmai boldogtalanságáról regélnek, de bizalma szépen beleszövi dalába a nép azon hitét, hogy álmaink — különösen a halálról szóló álmaink — ellenkezőt jelentenek. A 13-ik dal ódai lendületű költemény, Emma szépségeinek magasztalása; a testi szépségek kiemelése mellett találon jellemzi a nő boldogító tulajdonságait: merő kedély, vidámság, szeretet; majd egy két vonással mily jellemzőleg említi föl a művészi lélek alkotó működését, melyről sokan azt hiszik, hogy játszi könnyúséggel teremt, pedig csak a könnyek, a keserű könnyek termelik az igazi gyöngyöt; az a művészi, utánozhatatlan játszi könnyedség csak igazi érzésnek, ihlettségnek szüleménye, jól jellemzi Horatius:

Ex noto fictum carmen sequar, ut sibi quivis
 Speret idem, sudet multum frustra que laboret
 Ausus idem.

A 14. dalban a beteg szív, az akarat elernyedése, a melancholia ismét erőt vesz Reviczky-n s lány, susogó hangon kéri kedvesét: feledje el, mert érzi, hogy nem teheti nejevé; majd szépen nyilvánul rajongó s gyengéd szeretete azon lemondásban, melylyel kijelenti, hogy inkább harczol az egész világgal, mint érezze azt a vádat, hogy kedvese benne s reményeiben csalatkozott, hogy nem tudta óhajtása szerint boldoggá tenni; a 15-ik dal a rajongó szerelem ódai heveségű nyilatkozata, azé az igazi szerelemé, mely a szem sugaránál lánggra lobban, a mosolyra fokozódik, nem kérdezősködik, nem okoskodik, csak szeret. A 16. s 17. dalokba már a csalódás, a kiábrándulás keserű érzete vegyül; a 18-ikban keserű ironia sajog, s ez fényt vet szerelmük bomlására; a 19-ikben ugyan az a keserű íronia van epigrammai éllel; a 20-ik dal szerelme megszűnéséről tanúskodik; a három szakon daczos hang vonul át, nem vágyik bocsánatára, inkább feledje; a 21-ik dalból arról értesülünk, hogy a nő tépte szét szerelmüket:

Széttépted azt a rózsalánczot,
 Mely lelkeinket összefonta.

de a rágalmat, mende-mondát eltűri szerelme emlékeért, ne kedvesét, őt vádolják: hűtlenségért; a 22-ik dalban keserű daczosság van, az édes multra se akar emlékezni, az a játék, melyet vele Emmája űzött, nem törte össze szívét; siratta ugyan elvesztését, de szíve nem törött össze, csak lemondott, de a lemondás keserű hangján is átérzik, hogy szíve vérzik; a 23-ik dalban, fokozatosan, még erősebb daczosság nyilvánul, lemondása, nyugalma csak látszólagos, mert hangja elárulja fájdalmát; sarkasztikus ironiával kegyes boesánatot ad:

Mindenki bántott, elhagyott; így
 Tanultam én ki a világot.
 Ez a csekélység számba sem jön:
 Farewell tehát! Én megbocsátok.

A 24. dal az elfojtott szenvedély kítőró hangja, minden, mit lát, csak szerelmére emlékezteti; lelkének hangulati velejárója tapad minden érzéki jelhez, — a jelentő asszociáció alapján — mindenben csak szerelmének tárgyát, Emmáját látja; a 25-ik dal melancholikus természetének — mely folytonos ellentétek közt hánykolódik — hí tanúja, mert a 24-ik dal epedő hangjával szemben ismét daczosságban tör ki, ironiával zengi: hogy ne gondolja, hogy sohajtoz utána, hisz már más szeret s ime őt érheti most már a vád, hogy gyöngé, mint a nád! A 26-ik számú dalból sejthetjük szerelmi viszonyuk fölbomlásának okát: Reviczky féltékenykedése s ebből fejlődött daczos heveskedése; a 27-ik dalban az újra föllángolt szenvedély boldogtalanná tevő tüze miatt keserűen vádolja volt-kedvesét, miért nem ölte meg őt, miért nem lehetett nagy boldogságában meghalnia, hogy ne kellene éreznie nyomorúságát!

A 28-ik dalból keserű cinismus szól, de bármint igyekszik is meggyőzni hűtlen kedvesét arról, hogy már nem gondol rá, mégis erősen kiérzik, hogy szíve most is Emmaért dobog; ugyanezen érzelem vonúl végig a 29-ik dalon, melyben látszólagos nyugalommal ajánlja ugyan Emmának, hogy menjen férjhez, ne várja meg a virághullást, mert már rózsá, kinyílt virág, de a lemondás, a reménytelenség mély fájdalma adta csak ajkára e hangokat s bár az utolsó szakban könnyed hangon zengi:

Minek várnál! . . . oly gyorsan száll az óra
 S az ifjúság oly hervatag.
 Szeressünk hát pillangó, rózsamódra,
 A kit lehet, a kit szabad!

már a 30. dalban bevallja, hogy nélküle sivár, unalmas, bús az élet; ugyane hang ismétlődik a 31. dalban a nélkül, hogy ez ismétlés miatt unalmassá leune, mert fájdalma más oldalról jelenik meg: amint szívébe eltemetett kedves halottját siratja; de már a 32. dalban teljes erővel tör ki szívéből a szenvedély, megszűnt a látszólagos lemondás s a boldogság után vágyódó szív heves felindulásával zengi:

Kell, hogy nekem is viruljon
Az öröm virága,
S hogy enyém légyen a földnek
Legdicsőbb leánya.

A 33. dal, melyben még fokozottabb mértékben nyilvánul az ifjú szív boldogság-vágya, az elfojtott, de teljes erővel kitört szenvedélyes szerelemnek ritka szép nyilatkozata, hiába minden áttatás, hiába minden törekvés, hogy feledjen, hozzá hasonlót nem lel soha; igazi ódai fenszárnyalás, lendület hatja át az egész költeményt, a hang folytonosan emelkedik, csak az utolsó előtti szakban esökken meg, de e szak teljesen fölösleges is, e nélkül az ódai szárnyalás mindvégig emelkedik; a pathos egész hevével zengi:

Nem tudok én más nőt szeretni,
Csak tégedet, csak téged egyedül!
Soha, soha se hagylak én el
Te vagy minden dalom végső sora.

Menyi szépség ömlik el a III. szakban, hol elsorolja mind-ama tulajdonságokat, melyek a valódi szerelemnek alapjai. A 34-ik daltól kezdve folyton az édes szerelmi vágy hevíti, mindenben kedvesét látja, annak emlékéttől nem tud szabadulni; sokféle keserősége között csak e szerelmi ábránd hat rá vigasztalólag, a tavaszi nap nem égető, szelíd fénye az ábrándok ép oly szelíd fényével önti el lelkét; a remények, mint a tavasz gyengéd ibolyái hatják át szívét, dal fakad ajkán, mely száll kedveséhez, mint a pacsirta a tavaszi nap felé; a virág s dal képzeteihez fűzi többi képzeteit: a virágok susogásában szerelmét, kedvesét hallja; majd a pacsirta röpke szárnyán küldi dalát, mely oly tiszta, mint kedvese s oly fényes mint a napnak első sugara; ragyogó pazar színezésű nyelv van e szakokban s ez csak fokozódik a 35-ben, melyben gyengéd, susogó, meleg hangon szól szíve mély keserve között is hűtlen kedveséhez; a 2. s 3-ik szakban gyönyörű hasonlatot használ gyengéd, meleg hangon,

behízeltő lány ritmussal. Sok igazság van a 4-ik szakban, ha nem is oly meleg a visszaemlékezés boldogsága, de mindenesetre drágább, el nem veszíthető; szépen hasonlítja ezért az emlékezetet a holdvilághoz, melynek ugyan nincs hevítő ereje, de bűvös fénye édes ábrándokba ringatja a szívet; az emlék, az emlékezet örökkévalóságának egyik legszebb nyilatkozata „A kit szeretttünk“ című verse, mely szelíd, moll akkordokban zengi:

A sors megáldhat, meggyötörhet,
Emelhet hír vagy bukhatunk;
A kedves arcza sose hágy el;
Őt áldja hülő ajakunk.

A 36-ik dal a gyengéd, de rendíthetetlen szerelemnek igazi zenei nyelven szóló nyilatkozata; a 37. az emésztő, elolthatatlan vágy, szenvedély hangja; e hő vágy kész föláldozni az életet az üdv egy pillanataért; a 38. éppen ellenkezőleg nem a szenvedélyes, hanem gyengéd, mély szerelemnek egyik nagyon bájos nyilatkozata; abban, hogy kedvese őt kerüli, nem a harag, nem a hűtlenség jelét látja, hanem azt, hogy emlékében örökre megmaradjon az a szép alak, melyben először látta, hogy kedvesének fiatal, üde, bájos szépsége hervadatlan éljen lelkében s őszkor, hervadtan is, csak a viruló rózsát lássa benne — rá emlékezve.

A 30-tól 40-ig terjedő dalokban: a fájó, reménytelen epedés, a sírásra hajló mélabús lélek, a fájdalmas s mégis édes ábránd, édes hevülések, melyeken még az égő szenvedély vágó hangjai rezegnek, az elmuló s újra éledő álmódások a tárgyak; a költő csalódott, beteg szíve, mely mégis hűtlen kedvesét soha sem átkozza, látszólag gyógyul a szerelmi visszaemlékezés édessége alatt; ez édes méreg jól esik epedő lelkének: a tavasz minden szépségével szerelmének bűbájos pillanataira emlékezteti, de ez emléken búsán rezdül a melancholia kísérő társa: a csendes lemondás néma megadása; s ennek hangjaiban az érzellem mélysége, melegsége, a legtisztább poézis szól; e dalok arról is tanúskodnak, hogy Reviczky szervérvő középpontjai nem voltak normálisok, ez az oka, hogy legboldogabb pillanataiban egyszerre kételkedés, féltékenység lepi meg, majd ismét dacz nyilvánul szerelmében, mert a busongás, a bánat szervérvő középpontjai minden kis jelben — gyakran ok nélkül — a féltékenység gyötrő képeit éreztetik vele; ez az oka, hogy az édes méregtől még sem tud, nem

akar szabadúlni, jól esik lelkének ez édes bú, édes gyötrődés ; keserű könyei a legszebb dalokat születték.

A 41. s 42. dalokban van költői ihlet, igaz érzelem, a 43. józan reflexio a szenvedély heve nélkül, a 44-ik dal cinismusa bántó. Az Utóhangok híven tükrözik a szenvedély hevének lelohadását, színe, illata elenyészett érzetének, a sorokon csak a reflexio halvány, bágyadt sugára rezeg át: száraz gondolatok az érzelem melegsége nélkül; a 48. dalban, miként Horatius zengi híres odájában (III. 30.) halhatatlanságot jósol magának s kedvesének, Emmájának ; teljes meggyőződéssel zengi:

Ah, úgy van, úgy! Ah! úgy kell lennie!
 Előbb halok meg; kell hogy így legyen!
 Hogy lásd, mikép támad költőd híre
 S hogy mit mível valódi szerelem:

 járjon által boldog büszkeség,
 S ne gyászold sírom, hanem ünnepeled!

Az Énekek éneké-ben a mult sivárságának, sőt nyomorúságának erősen realistikus, éppen nem költői rajza után rajzolja a jelen üdvét, boldogságát; a három első versszak kietlensége zavarja a többiek szépségének élvezését, mert a 4-ik szaktól kedve igazi ódai lendület, emelkedettség jellemzi e zenei nyelvű költeményt, csak a 7-ik szak zavarja meg tartalmával a tiszta esztetikai gyönyört: tartalma nem fakadhat szerelemből, mert ez kedvesében nem láthat hervadást, hanem csak virulást. A hasonlító képkapcsolásnak az egyén hangulatát találóan másoló finom árnyalataival találkozunk e szakban:

Te ringatódzol legszebb dalaimba
 Szívem legédesb, eleven dala:
 Egyetlen csillag távol mult homályán,
 Átcsillanó fény a jövő kódén;
 Viharba' békét hirdető szívárvány,
 Szelíden ömlő fény a csend ölén.

Az 50-ik dal a még egyszer láthatás emésztő sovárgásának oly megható hangú nyilatkozata, hogy a művészi suggestio útján az olvasó lelkében is ugyanazon fájó, a költő fájalmában résztvevő hangulat származik; az 51. dalban megható hangon vesz búcsút, a reménytelenség kínos érzetével zengi:

Ez az utolsó dal te hozzád;
Lemondok egy sohajban.

Az első szakon előmlő bánatos hangulat adja meg a többinek méla színét, fájó hangját s emeli ugyanazon hangulatba a művészi suggestio alapján az olvasót; csak édes emlékek töltik be szívét, az állandósúlt képzetkapcsolás alapján szerelmét a szép tavaszhoz hasonlítja

Te megviselt szív, légy nyugodtan;
Meddő vágnak mi haszna!
Meghervadottan, meghajoltan
Gondolj a szép tavaszra,

s éppen ez édes emlék hatása alatt soha, soha nem tudja feledni szíve első, való ideálját:

Szívem más névre nem nyílik meg
Emmával tér a sírba,

mert, mint „Akit szerettünk“ című egyik legszebb alkotásában oly melegséggel írja, az emlék, melyet való szerelem hagy a szívben, örökké él:

A sors megáldhat, meggyötörhet;
Emelhet hir vagy bukhatunk
A kedves arca sose hágy el;
Őt áldja hűlő ajakunk.

DR. KAPOSSY LUCZIÁN.